

آینده‌پژوهشی بحران قره‌باغ و موقعیت روسیه

بهرام امیراحمدیان¹

فصلنامه مطالعات راهبردی جهان اسلام، سال بیست و یکم، شماره 4، پیاپی 84، زمستان 1399؛ صفحات 52-31

تاریخ دریافت: 1399/10/15 تاریخ پذیرش نهایی: 1399/11/05

چکیده

تلفات جنگ ۲۰۲۰ قره‌باغ بین نیروهای مسلح ارمنی و آذربایجانی قومی زیاد بوده است، به طور رسمی صدها و احتمالاً هزاران مورد است. با این حال، اشاره شد که طرفین تعداد تلفات خود را نادیده می‌گیرند و در مورد تلفات و زخمی‌های دشمن اغراق می‌کنند. تحلیلگران نظامی معتقدند که در حال حاضر نمی‌توان ارزیابی دقیقی از تلفات جنگی طرفین انجام داد. به گفته ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه، بیش از ۴۰۰۰ نفر کشته شدند، از هر طرف بیش از ۲۰۰۰ نفر.

تعداد کل تلفات غیرنظامی گزارش شده در هر دو طرف حداقل ۱۴۰ نفر است. مناطق غیرنظامی، از جمله شهرهای بزرگ، مورد حمله قرار گرفته‌اند، به ویژه گانجا، باردا و استپاناکرت، بسیاری از ساختمان‌ها و خانه‌ها تخریب شده است.

روسیه به دنبال تأمین امنیت خود در محدوده مرزهای اتحاد شوروی بود. تأسیس «جامعه کشورهای مستقل مشترک‌المنافع» (CIS) در سال‌های پس از فروپاشی در این راستا شکل گرفته بود. با جدایی جمهوری‌های بالتیک از این ابتکار، روسیه نتوانست به اهداف خود در حفظ فضای امنیتی مورد نیاز خود در این بخش از کشور موفق باشد. در قفقاز به جز ارمنستان که از گذشته تاریخی متحد روس‌ها بود، دو دیگر جمهوری آذربایجان و گرجستان تمایلی در ادغان به این فضا نداشتند که با تشبیه روسیه مواجه شدند. قره‌باغ در آذربایجان و اوستیا و آبخازیا مورد هجوم و اشغال جدایی‌طلبانی قرار گرفت که با پشتیبانی نیروهای بازمانده ارتش سرخ شوروی در قفقاز و محافظه‌کاران روس در مسکو توانستند قفقاز را به منطقه‌ای بحرانی تبدیل کنند.

واژگان کلیدی

قره‌باغ، روسیه، ترکیه، آذربایجان، ارمنستان، ایران

مقدمه

«منطقه قفقاز» به وسعت حدود ۳۲۰ هزار کیلومتر مربع، منطقه‌ای جغرافیایی قومی واقع در جنوب غربی روسیه، شمال غربی ایران و شمال شرقی ترکیه است. سواحل غربی دریای خزر حد شرقی و سواحل شرقی دریای سیاه حد غربی آن را تشکیل می‌دهند. نام قفقاز برگرفته از نام رشته کوه‌های عظیمی است که بطول حدود ۱۵۰۰ کیلومتر در جهت شمال غربی - جنوب شرقی از تنگه کرچ واقع بین دریای سیاه و آزوف در شمال غربی تا شبه جزیره آبشرون (شهر باکو پایتخت جمهوری آذربایجان و پیرامون آن در این شبه جزیره واقع است) در غرب دریای خزر کشیده شده است.

این رشته کوه‌ها، «قفقاز بزرگ» (قفقاز کبیر) (به روسی Bolshoi Kavkaz) نام دارند. قلمروهای پیرامونی این رشته کوه‌ها که به نوعی تحت تأثیر فضای جغرافیایی و فرهنگی آن قرار دارند، از گذشته تاریخی تا کنون به نام «منطقه قفقاز» نامیده می‌شود.

- رشته کوه‌های قفقاز بزرگ در شمال «برزخ قفقاز» از منتهی علیه قسمت غربی شبه جزیره «تامان» (در بخش شمالی دریای سیاه، بین دریای سیاه و دریای آزوف) در غرب تا منتهی الیه شرقی دماغه شبه جزیره «آبشرون» (در دریای خزر) در شرق و به طول حدود ۱۵۰۰ کیلومتر کشیده شده‌اند. آب پخشان (خط الراس) این رشته کوه‌ها منطقه قفقاز را به دو قسمت قفقاز شمالی (به روسی Severno Kavkaz) و قفقاز جنوبی («ماوراء قفقاز» به روسی = Zakavkaziya) تقسیم می‌کند.

- قفقاز جنوبی منطقه‌ای در جنوب رشته کوه‌های قفقاز را می‌نامند که به ترتیب از شرق به غرب شامل سه جمهوری آذربایجان، ارمنستان و گرجستان است. منطقه قفقاز شمالی سرزمین‌های واقع در شمال این رشته کوه‌ها را می‌نامند که در ترکیب فدراسیون روسیه قرار دارد و به ترتیب از شرق (ساحل غربی دریای خزر) جمهوری‌های خودمختار داغستان، چچن (چچنیا)، اینگوش (اینگوشتیا)، اوستیای شمالی (سورنو اوستیا)، کاباردینو - بالکاریا (قبارطه - بلغار = کاباردا - بالکار)، قره چای - چرکس (کاراچایو - چرکسیا) و آدیگیا (آدیغه) قرار دارند. خط الراس این رشته کوه‌ها مرزهای روسیه در شمال و مرزهای قفقاز جنوبی در جنوب را تشکیل می‌دهد.

روسیه قلمروی در حال تحول

جغرافیای روسیه به این کشور دیکته می‌کند که از نظر نظامی قدرتمند باشد. روسیه به سبب ضعف ژئواستراتژیک در طول تاریخ به اشغال قلمروهای پیرامونی و دست‌اندازی قلمروهای

ژئوپلیتیکی همسایه اقدام کرده است. در دهه دوم و سوم قرن ۱۹ قفقاز جنوبی را با جنگ تجاوزکارانه از ایران به اشغال و با معاهدات تحمیلی گلستان (۱۸۱۳) و گلستان (۱۸۲۸) به خاک خود ضمیمه کرد. به دنبال آن، نوبت به قفقاز شمالی رسید که قلمروهای مسلمانان مبارز به رهبری امام شامل را (در سال ۱۸۵۸) تار و مار، اشغال و انضمام به قلمرو خود و موجب مهاجرت گروهی مسلمانان مبارز قفقازی به عثمانی و دیگر نقلاب خاورمیانه شد. در دهه ششم و هفتم همین قرن، آسیای مرکزی مسلمان را با جنگ تجاوزکارانه ضمیمه خاک خود کرد و در جنگ گوگ تپه در برابر مقاومت ترکمن‌ها، هستی این ملت را به نابودی کشید و با معاهده آخال (۱۸۸۱) با ایران در دوره ناصرالدین شاه، مرو آخرین پایگاه ایران در آسیای مرکزی را به خاک خود ضمیمه کرد. در قرن بیستم با ظهور اتحاد شوروی این کشورگشایی ادامه یافت و اتحاد شوروی بر قلمروهای پیشین افزود. در اروپای شرقی تعدادی متحد بدان پیوستند و در آسیا علاوه بر تشکیل متحدانی که پشتیبان فضای امنیتی پیرامون شوروی بودند، جزایر کوریل شمالی را از قلمرو ژاپن به اشغال درآورد و در انضمام آذربایجان ایران به قلمرو خود ناکام ماند. حتی نامگذاری قلمرو شمالی رود ارس به نام آذربایجان و متعاقب آن اشغال استان آذربایجان به اندیشه جدایی این بخش از ایران صورت گرفته بود.

در یک برنامه مسابقه تلویزیونی در کانال سراسری روسیه در سال گذشته که برای دانش آموزان مدارس ترتیب داده شده بود، به ناگاه پوتین وارد صحنه می‌شود و از یک دانش آموز دختر می‌پرسد که حدود مرزهای روسیه کجاست؟ دانش آموز با ترسیم محدوده فدراسیون روسیه پاسخ می‌دهد. پوتین می‌گوید: «نه مرزهای روسیه محدود نیست و سیال است». این نشان‌دهنده عمق «قلمرو خواهی» روس‌هاست.

روسیه و ولادیمیر پوتین، برایی دوباره جماهیر

پوتین در یک مصاحبه گفته بود: «می‌بینم که در غرب هیچ کس نمی‌فهمید که اتحاد جماهیر شوروی از نقشه سیاسی جهان ناپدید شده است و یک کشور جدید با اصول اومانستی و ایدئولوژیک در پایه و اساس وجود آن پدید آمده است ... هر کس دلش برای اتحاد جماهیر شوروی تنگ نشده است، قلب ندارد و هر که می‌خواهد دوباره بازگردد، مغز ندارد. (com/brainyquote. www. Read more at: <https://.Vladimir Putin>)

ولادیمیر پوتین، رئیس جمهوری روسیه پیش از انتخابات ۱۸ مارس ۲۰۱۸ که به کالینینگراد رفته بود، به این سؤال که مایل است کدام حادثه تاریخی در روسیه را تغییر دهد، فوراً پاسخ

داد: فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی.

ناوگان نظامی و اتمی روسیه در دریای سیاه در بندر سواستوپل در شبه جزیره کریمه پایگاه دارند زیرا این بندر از نظر فیزیکی مناسبترین شرایط را برای محافظت ناوگان پدید می‌آورد. این شبه جزیره از دهه ۵۰ در حاکمیت دولت جمهوری شوروی اوکراین بود و این جمهوری در سازمان ملل خود دارای کرسی مستقلی بود. با فروپاشی شوروی و اعلام استقلال جمهوری‌های بازمانده از شوروی، روسیه (به عنوان جانشین اتحاد شوروی که ضمن پذیرش همه مسئولیت‌های اتحاد شوروی، کرسی دائم را در شورای امنیت سازمان ملل به دست آورده بود)، به استقلال هر یک از ۱۴ جمهوری اتحاد شوروی در همان محدوده جغرافیایی دوره شوروی رای مثبت داد. بنابراین شبه جزیره کریمه نیز بخش از حاکمیت سرزمینی اوکراین شناخته می‌شد. در سال ۱۹۹۴ که اوکراین خواستار خلع سلاح اتمی داوطلبانه شده و با کمک ایالات متحده سلاح‌های اتمی خود را به روسیه منتقل کرد، روسیه در قرارداد سه جانبه بین اوکراین، روسیه و ایالات متحده، دولت فدراسیون روسیه تمامیت ارضی اوکراین در همان محدوده قانونی را تضمین کرده است. از آن پس بهره‌برداری از بندر سواستوپل از سوی روسیه، با پرداخت اجاره سالانه صورت می‌گرفت. با خیزش ملی‌گرایی در اوکراین و ایستادگی آنان در برابر روسیه، اوکراین خواستاری تخلیه این پایگاه نظامی از سوی روسیه شد، ولی روسیه در سال ۲۰۱۴ آن را اشغال نظامی کرده و با برگزاری فراندنم غیرقانونی استقلال، آن را کشوری مستقل شناخته و سپس با برگزاری فراندنم انضمام به روسیه، آن را به خاک خود ضمیمه کرد. این رفتار و رویه درست مانند همان موردی بود که گرجستان خواستار تخلیه ناوگان روسیه از بندر «سوخومی» در دریای سیاه در جمهوری خودمختار آبخازیا (از قلمرو حاکمیتی گرجستان) شد، که متعاقب آن در سال ۲۰۰۸ روسیه این بخش از خاک گرجستان را اشغال نظامی و یک جمهوری مستقل خودخوانده تأسیس کرد (که تنها خود روسیه آن را مورد شناسایی قرارداده و روابط دیپلماتیک برقرار کرد). روسیه با انضمام شبه جزیره کریمه به خاک خود در دریای سیاه از بندر سواستوپل تا سوخومی را در اختیار دارد و توانسته است با ایجاد پل ارتباطی بر روی تنگه کرچ (بین قلمرو روسیه در شرق و شبه جزیره کریمه در غرب) دسترسی اوکراین به دریای آزف (در شمال) به دریای سیاه در جنوب) را با اخلال روبرو سازد. اکنون سواحل روسیه در دریای سیاه از مرز بین اوکراین با شبه جزیره کریمه تا شرق دریای سیاه در منطقه آبخازیا در گرجستان افزایش یافته است، افزایشی که از سوی اتحادیه اروپا و ایالات متحده و هم‌پیمانان آن به رسمیت شناخته نمی‌شود و جزیره کریمه از نظر حقوق بین‌الملل بخشی از جمهوری اوکراین و جمهوری خودمختار آبخازیا، بخشی از خاک گرجستان شناخته می‌شوند.

قفقاز کمربند شکننده دوره جنگ سرد

قفقاز در دوره جنگ سرد به عنوان منطقه دروازه‌ای یا کمربند شکننده در محل تلاقی قلمرو ژئواستراتژیک بری (یا قاره ای) یا بلوک شرق و پیمان ورشو (به رهبری اتحاد شوروی) در شمال و قلمرو ژئواستراتژی بحری (یا دریایی) یا بلوک غرب و پیمان نظامی ناتو به رهبری ایالات متحده آمریکا در جنوب واقع شده بود. اکنون با تحولات پس از فروپاشی اتحاد شوروی و بویژه دو دهه نخست قرن ۲۱ این سؤال پیش می‌آید که آیا در قرن ۲۱ هم قفقاز همان موقعیت قبلی خود را حفظ کرده است؟ اگر پیشروی ناتو به سوی شرق را از دریای سیاه در نظر بگیریم فدراسیون روسیه برای جلوگیری از ورود ناتو به قلمرو غربی و جنوب غربی خود، خط مقاومتی ترسیم کرده است که از شبه جزیره کریمه تا جنوب آبخازیا کشیده شده است. ولی این خط اگر به مرزهای بین‌المللی قفقاز جنوبی به سوی ایران کشیده شود، این خط کامل خواهد شد. ارمنستان و منطقه قره‌باغ در خاک آذربایجان، می‌تواند این خط را تکمیل کند. از آغاز فروپاشی این منطقه با اشغال نظامی در دست ارمنستان بود، ولی جامعه جهانی استقلال جمهوری خود خوانده قره‌باغ کوهستانی (و بعدها جمهوری آرتساخ) را به رسمیت نشناخته است. بنابراین روسیه نمی‌توانسته قانوناً نیروی نظامی در اینجا داشته باشد، جمهوری اسلامی ایران قره‌باغ را بخش جدایی ناپذیر جمهوری آذربایجان می‌شناسد.

جنگ اخیر بین جمهوری آذربایجان و جمهوری خودخوانده قره‌باغ و قلمروهای پیرامونی آن که از سال ۱۹۹۱ به بعد در اشغال نظامی ارمنستان بوده و حدود ۲۰ درصد از خاک آذربایجان را در بر می‌گرفت، موجب نگرانی فدراسیون روسیه قرار گرفت که مانع امتداد خط مقاومت روسیه در برابر توسعه ناتو به سوی شرق می‌شد. پیروزی‌های چشمگیر جمهوری آذربایجان با کمک ترکیه، موجب برهم خوردن رویای روسیه شد. در ۹ نوامبر ۲۰۲۰ ناگهان و با شتاب رئیس‌جمهور روسیه ولادیمیر پوتین نخست‌وزیر ارمنستان آقای نیکول پاشینیان و رئیس‌جمهور آذربایجان الهام علی یف را به میز امضای آتش‌بس کشاند و بر اساس امضای موافقتنامه‌ای مقرر شد ارمنستان با تخلیه باقیمانده اراضی اشغالی آذربایجان را تخلیه و وضعیت حقوقی قره‌باغ را در داخل آذربایجان با کمک روسیه به مذاکرات بعدی محول نماید. بر اساس این موافقتنامه روسیه با استقرار ۲۰۰۰ نفر نیروی پاسدار صلح نظامی روسی به همراه ادوات و امکانات و تجهیزات نظامی در قره‌باغ کوهستانی، به مدت ۵ سال نسبت به نظارت بر آتش‌بس اقدام و در صورت عدم حل منازعه هر ۵ سال نسبت به تمدید این موافقتنامه اقدام نماید. با این تدبیر، روسیه حضور نظامی خود را از شبه جزیره کریمه، جمهوری خودمختار آبخازیا، استان خودمختار اوستیای

جنوبی (هر دو در حاکمیت قانونی جمهوری گرجستان) و منطقه قره‌باغ به اتمام رسانده به مرزهای ایران نزدیک شده است. به زعم روس‌ها اکنون خط مقاومت در برابر پیشروی ناتو سد شده است.

باز هم روسیه نتوانست طاقت بیاورد و در اثر فشار لابی ارامنه روسیه و آمریکا و فرانسه، و بویژه فشار شخص آقای لاوروف (که اصلاً از ارامنه گرجستان است) به رئیس‌جمهور فدراسیون روسیه، جلوی پیشروی و یکسره کردن مساله قره‌باغ گرفته شد. شرط رئیس‌جمهور آذربایجان در اثنای پیشروی در جبهه‌ها برای آتش‌بس، تخلیه کامل منطقه اشغالی از سوی ارتش ارمنستان بود. پیشروی ارتش آذربایجان از جنوب منطقه اشغالی قره‌باغ و رخنه در دالان بین رود ارس و منطقه قره‌باغ موجب شگفتی بود، البته کافی بود که ارتش بتواند دالانی ایجاد کند، زیرا در جنوب، رود ارس و مرز ایران بود که در صورت پیشروی ارتش آذربایجان تنها به حمله و دفاع در سوی شمال بود و از جنوب با عقبه جبهه، امنیت کامل برقرار بود و مانعی برای پیشروی نبود. پس از آزادسازی بخش جنوبی جبهه که هم مرز با ایران هم بود، در منطقه فضولی و جبرائیل و رسیدن به مرز جنوب شرقی ارمنستان، نیروهای آذربایجانی به سمت شمال پیشروی کرده و به شهر استراتژیک شوشا در دالان لاجین دست یافتند. از سوی شمال نیز بایستی نیروهای آذربایجانی به منطقه کلبر (در اشغال ارمنستان) دست یافته به سوی جنوب تا منطقه لاجین دست می‌یافتند. در این مقطع بود که در تاریخ ۹ نوامبر توافقنامه آتش‌بس پیشنهادی روسیه به امضا رسید.

این نقطه تاریخی هم از ابعاد سیاسی و هم نظامی - استراتژیک دارای اهمیت بسیار است. در برابر اعتراض نیروهای ملی ارمنستان به نخست‌وزیر برای امضای توافقنامه آتش‌بس، وی اظهار می‌دارد که در صورت پیشروی آذربایجان از سوی شمال و جنوب و محاصره کامل منطقه کوهستانی قره‌باغ، جان ۲۵ هزار نفر از نیروهای ارتش ارمنستان به خطر می‌افتاد. سؤال این است که چگونه ۲۵ هزار نیروی نظامی ارمنستان می‌توانست در این منطقه مستقر بوده باشد؟ این یک مساله شبهه‌انگیز است، زیرا به درستی نمی‌شد که فقط در همین منطقه به استعداد ۲۵ هزار نفر نیرو مستقر بوده باشد، زیرا منطقه متصل به ارمنستان بود و نیازی به استقرار این تعداد نیرو نبوده است زیرا منطقه، از شرق با آذربایجان روبرو بود و نه از غرب. نکته دیگر موافقت آذربایجان با آتش‌بس درست در زمانی که در حال پیشروی بوده و می‌توانست برای همیشه ارتش ارمنستان را شکست داده و ضمن بازپسگیری مناطق اشغالی پیرامون قره‌باغ توسط ارمنستان را آزاد کند و قره‌باغ کوهستانی را در بر بگیرد، آتش‌بس و آنهم از سوی فدراسیون روسیه و شخص رئیس‌جمهور روسیه امضا

شود، در حالی که گروه مینسک از سوی شورای امنیت ناظر آتش‌بس بوده است، چرا روسیه خود به تنهایی وارد این ابتکار عمل شده است؟ از این واقعه معلوم می‌شود که روسیه خود را قدرت بلامنازع قفقاز می‌داند و حق خود می‌داند که باید همیشه جای پای در قفقاز برای خودش داشته باشد. بویژه صلح‌بانانی که از روسیه در منطقه مستقر شده‌اند، نشان می‌دهد که آذربایجان تحت فشار روسیه بوده است. مدتها پیش، هنگامی که درباره آتش‌بس سخن گفته می‌شد، پیشنهاد می‌شد که صلح‌بانان از کشورهای بیطرف اسکاندیناوی باشند. ۲۰۰۰ نیروی نظامی روسی پاسدار صلح با تمام تجهیزات به اندازه یک پایگاه نظامی تأثیرگذار خواهد بود، این یعنی یک «لشکر ارمنی» در قره‌باغ.

لاوروف یک ارمنی افراطی طرفدار ارمنستان است. از زمان تصدی وزارت خارجه روسیه توسط او، از سال ۲۰۰۴ تاکنون (پیش از آن وی نماینده دائم روسیه در سازمان ملل بود)، به مدت ۱۶ سال هیچ تحول چشمگیری در منطقه رخ نداد و قره‌باغ و مناطق پیرامونی آن از خاک آذربایجان (حدود ۲۰ درصد مساحت آذربایجان) همچنان در اشغال ارمنستان باقی ماند. اعلام ورود تروریست‌های سوری از سوی ترکیه برای کمک به ارتش آذربایجان توطئه خبری لاوروف بود که ورود روسیه به مناقشه را توجیه می‌کند. همان‌طور که ورود روسیه به سوریه به بهانه حضور جنگجویان چچنی در صحنه سوریه اعلام کردند و هدف اصلی حضور را جلوگیری از قدرتیابی چچن‌ها و احتمال حمله به قفقاز شمالی را مطرح کردند. در حالی که روسیه در سوریه به دنبال تثبیت نظام حاکم و حفظ پایگاه دریایی طرطوس در شرق مدیترانه در قلمرو سوریه بود که تنها پایگاه دریایی روسیه در ماورای بحار در شرایط کنونی بوده است که تنها پایگاه باقی مانده از دوره شوروی بوده است.

فدراسیون روسیه امنیت خود را در چارچوب قلمرو اتحاد شوروی تعریف می‌کند، از این رو تأسیس سازمان کشورهای مستقل مشترک‌المنافع (سیاسی - اقتصادی)، اتحادیه اقتصادی اوراسیا، پیمان امنیت دسته جمعی، پیمان شانگهای (همکاری‌های منطقه‌ای و امنیتی همراه با چین)، به نوعی با هدف همکاری همه جانبه با کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز، هم چون چارچوب ساختارهای اتحاد شوروی است، با این تفاوت که عدم همکاری برخی از جمهوری‌های شوروی سابق هم چون آذربایجان، گرجستان و اوکراین موجب بروز بحران‌هایی شده است.

درگیری قره‌باغ کوهستانی دوران جدیدی از جنگ را آغاز می‌کند

هوایماهای بدون سرنشین، حسگرها و تسلیحات دوربرد درگیری میان ارمنستان و آذربایجان امکاناتی برای وضوح بیشتر صحنه نبرد داده است. ارمنستان و آذربایجان، دشمنان سنتی، در دهه گذشته نیروهای مسلح خود را بنیانگذاری کرده‌اند. آنها یک جنگ خونین را در سال ۱۹۹۴ پشت سر گذاشتند که در آن ده‌ها هزار نفر کشته و صدها هزار نفر از هر دو طرف آواره شدند. ارتش آذربایجان سقوط کرد و ارمنستان مناطق مختلفی را تحت کنترل خود گرفت، از جمله مناطق مهم فضولی و جبرائیل در جنوب، هم مرز با ایران. الهام علی یف رئیس‌جمهور آذربایجان صریحا خواستار بازگشت این مناطق به آذربایجان بوده است. این کشور با همسایه و متحد خود ترکیه یک پیمان دفاعی و کمک متقابل دارد. تمرینات مشترک گسترده‌ای در اواخر جولای و اوایل ماه اوت برگزار شد، به گفته آذربایجان، حدود ۱۱۰۰۰ سرباز ترک در آن شرکت کردند و واحدها در کنار یکدیگر آموزش می‌دیدند. جنگنده‌های نیروی هوایی ترکیه، هوایماهای بدون سرنشین مسلح و توپخانه دوربرد در کنار نیروهای مسلح آذربایجان مانور انجام دادند.

هوایماهای بدون سرنشین بیشتر استفاده از هوایماهای بدون سرنشین یا (پهپادها) در جبهه‌های نبرد در سراسر جهان در حال افزایش است و درگیری‌های موجود بین آذربایجان و ارمنستان از این قاعده مستثنی نیست. تصاویر خودروهای زرهی منهدم شده، بدون در نظر گرفتن تلاش برای استتار، رسانه‌های غربی را تحت فشار قرار داد، زیرا تانک‌های ارمنی به سرعت توسط هوایماهای بدون سرنشین مسلح هدف قرار گرفتند. آذربایجان به طور پیوسته در حال ساخت نیروی پهپادی خود است. اسرائیل، صادرکننده اصلی هوایماهای بدون سرنشین، مهماتی مانند هاروپ را که در درگیری‌های بزرگ قبلی در سال ۲۰۱۶ که «جنگ چهار روزه» بکار گرفته شد، برای نیروهای مسلح آذری تأمین می‌کرد. این یک کلاس جدید از مهمات است که اساسا یک پهپاد «کامیکازه» یا خودکشی است. ترکیبی از بمب و هوایمای بدون سرنشین، در میدان نبرد دور می‌زند، در حالی که اپراتور از راه دور خود در جستجوی اهداف است. پس از یافتن، پهپاد به درون هدف پرواز شیرجه می‌رود و هم خودش و هم هدف را نابود می‌کند. «هاروپ» یا «هارپی» به دلیل وجود موتوری که صدای آن شنیده می‌شود، با خطر هدف قرار گرفتن روبروست، اما مدل‌های جدید پهپاد «کامیکازه» مانند «اسکای استریاکر (Skystriker)» و «کا ۱ - اوربیتر» که اخیرا توسط اسرائیل به آذربایجان عرضه شده است، از موتورهای الکتریکی استفاده می‌کنند و تا شروع شیرجه حمله، عملا ساکت هستند.

اخیراً، آذربایجان پهباد «بایراکتار تی بی ۲» (Bayraktar TB2) را که از نظر عملیاتی موفق است، از ترکیه خریداری کرده و با موفقیت بسیار زیادی از آنها استفاده کرده است. ارزان و کارآمد و دارای دوربین‌های پیشرفته‌تر هستند، از سنسورهای برخوردار هستند و می‌توانند به پایگاه خود باز گردند، به سرعت سوخت‌گیری کرده، دوباره مسلح شده و دوباره به هوا بازگردند و در میدان جنگ معلق و به دنبال اهداف تازه باشند. هواپیماهای بدون سرنشین یک اثر مهم دیگر دارند. دوربین‌های آنها، در حال فیلمبرداری از انهدام هدف در یک ویدیوی واضح و با کیفیت بالا، به یک کشور اجازه می‌دهد تا بر روایت تبلیغاتی تسلط یابد. رسانه‌ها از تصاویری از زره پوش و توپخانه نابود شده ارمنی اشباع شده‌اند.

علی‌رغم تلفات آذربایجان، در بیشتر موارد، نیروهای مسلح ارمنستان دوربین‌های آموزش دیده پر روی هدف مورد نظر خود را نداشتند. این تصاویر با ارائه تصویری از پیروزی تقریباً کامل آذربایجان، باعث افزایش موفقیت آذربایجان در میدان جنگ شده‌اند.

حسگرها: چشم‌ها به جبهه‌های جنگ

فقط استفاده از هواپیماهای بدون سرنشین نیست که بسیار تعیین‌کننده بوده است. فضای نبردهای مدرن در حال پر شدن از سنسورها است و به همین دلیل ردیابی یک دشمن از دور بسیار آسان‌تر است. هواپیماهای بدون سرنشین، مسلح یا غیرمستقیم، به طور متمرکز سکوی حسگری هستند و اطلاعات حیاتی مربوط به حرکت دشمنان را به مراکز فرماندهی می‌رسانند. اینها همراه با رادار تردیابی زمینی - که قادر به آشکارسازی تانک و وسایل نقلیه زرهی متحرک یا مخفی، در شب و روز است - به این معنی است که اکنون پنهان شدن در میدان جنگ به طور فزاینده‌ای دشوار است. با حرکات، و در نتیجه تاکتیک‌ها، حملات توپخانه‌ای دور برد و عملیات هوایی شناسایی شده و اغلب به نتایج ویرانگر منجر می‌شود. ترکیه از این موفقیت در شمال سوریه استفاده کرد و این تمرینات به وضوح در تمرینات مشترک اخیر آنها به آذربایجان‌ها منتقل شده است.

در ویدئویی که توسط وزارت دفاع آذربایجان در تاریخ ۱ اکتبر ۲۰۲۰ منتشر شد، یک هواپیمای بدون سرنشین بر فراز سائیتی پرواز می‌کند که نیروهای آذربایجان هنگام جنگ در منطقه مورد مناقشه قره‌باغ به توپخانه ارتش ارمنستان حمله می‌کنند.

این تاکتیک‌ها به همین ترتیب بوده است مؤثر است که بسیاری از مفسران صریحاً در مورد ناکارآمدی تانک به عنوان یک ابزار مؤثر جنگ صحبت کرده‌اند. شکی نیست که برای زنده ماندن، باید تاکتیک‌ها تغییر کند. مسدود کردن الکترونیکی سیگنال‌های رادار و

هوایماهای بدون سرنشین - برای مقابله با سنسورهای دشمن، کور کردن مؤثر آنها - و ارسال تانک با پدافند هوایی مناسب، دو تغییر بالقوه است. واقعیت اساسی این است که تانک هنوز ابزاری بسیار مفید و انعطاف‌پذیر در گرفتن و نگهداری زمین در کنار نیروها است، که مبنای اصلی جنگ زمینی در سطح صنعتی است. هنوز هم این امر مانع از این نشده است که نظامیان بزرگتر تجدیدنظر کنند که ناوگان بزرگ تانک‌های آنها با ریشه عملیاتی خود در جنگ جهانی دوم چگونه می‌توانند در جنگ آینده مؤثر باشند. شرکت تفنگداران دریایی ایالات متحده در حال کوچک کردن تعداد تانک‌های سنگین خود است و ارتش انگلیس نیز در حال بررسی همان موارد است و نیروهای باهوش‌تر، دارای توانایی بیشتر و خالص محور را ترجیح می‌دهد که نه تنها زنده بمانند بلکه در درگیری‌های آینده نیز غالب شوند. اولویت برای سنسورها، هوایماهای بدون سرنشین و سلاح‌های تهاجمی دوربرد چیزی است که در نهایت موفقیت در میدان جنگ مدرن را تعیین می‌کند.

حملات دوربرد

در حالی که بیش از یک قرن است که حملات توپخانه‌ای و هوایی دوربرد وجود دارد، اما دقت روزافزون آنها چیزی است که نظامیان اکنون با آن کنار می‌آیند. با ترکیب ابرهای حسگرهای اشباع شده از میدان جنگ، این سیستم‌های جدید توانایی طی مسافت بیشتر و دقیقتر را دارند و دیگر نیازی به پوشاندن یک منطقه با کلاهک برای تضمین تخریب هدف ندارند. آنها اکنون قادرند هدفی را که صدها کیلومتر دورتر است پیدا و نابود کنند.

آذربایجان با وجود کاهش درآمد نفت، سرمایه‌گذاری زیادی در این سیستم‌ها انجام داده است، خرید موشک‌های بالستیک «لورا»ی اسرائیلی که برد آنها تا ۴۰۰ کیلومتر (حدود ۲۵۰ مایل) و دقت آنها ۱۰ متر (حدود ۳۳ فوت) است. این سلاح‌ها و سایر سلاح‌های تهاجمی دوربرد، بخشی از معامله ۵ میلیارد دلاری تجهیزات نظامی و امنیتی بود که در سال ۲۰۱۶ بین دو کشور امضا شد. آذربایجان شریک استراتژیک اسرائیل محسوب می‌شود، تقریباً ۴۰ درصد از نفت خود را از این کشور تأمین می‌کند. با داشتن متحدانی مانند اسرائیل، ترکیه و تا حدودی روسیه، آذربایجان برای تسویه حساب با همسایه و رقیب تلخ خود ارمنستان، مشکلی در خرید سلاح‌های مدرن نداشته است. روسیه در موقعیت ناخوشایندی قرار دارد، زیرا اگر چه در ارمنستان حضور دارد، اما اسلحه را برای هر دو کشور، هر دو جمهوری شوروی سابق تأمین کرده است. ارتش بزرگتر آذربایجان که اکنون بشدت مسلح و تحت آموزش ترکیه در استفاده مؤثر از این سامانه‌ها قرار گرفته است، به آن

حاشیه‌ای داده است که می‌خواهد با استفاده از آن پیروزی را در میدان نبرد تأمین کند و از بازگشت مناطق اشغالی خود استفاده کند. آموزش جنگی مهم است، زیرا هم آمیختگی این سیستم‌ها - حسگرهایی که به آنها چشم می‌دوزند، در کل فضای جنگ، سلاح‌های دوربرد برای دستیابی جدی به آنها پس از شناسایی اهداف و هواپیماهای بدون سرنشین برای انجام هر دو هدف و تقریباً از بین بردن بلافاصله اهداف - به نیروهای مسلح آذربایجان در این درگیری وضوح بیشتری داده‌اند. (Gatopoulos, 2020)

جنگ هوایی و موشکی در قره‌باغ: درس‌هایی برای آینده حمله و دفاع ۸ دسامبر ۲۰۲۰ حمله و دفاع درگیری ارمنستان و آذربایجان بر سر منطقه مورد مناقشه قره‌باغ شامل استفاده سنگین از موشک، هواپیماهای بدون سرنشین و توپ موشکی بود. نبردها، که در اواخر سپتامبر آغاز شد، در ۱۰ نوامبر از طریق آتش‌بس میانجیگری مسکو به نتیجه رسید که منجر به استقرار حدود ۲۰۰۰ نیروی حافظ صلح روسی و امتیازات قابل توجه ارمنستان شد. آذربایجان یک پیروز آشکار نظامی بود، هر دو روسیه و ترکیه نیز از نتایج جنگ به لحاظ سیاسی بهره‌مند شدند. جنگ ۴۴ روزه مجموعه‌ای متنوع از میراث و سکوها، دفاع و دفاع هوایی و موشکی پیشرفته را در خود جای داده است. از موشک‌های بالستیک با بردهای مختلف استفاده شد، از موشک‌های قدیمی اسکاد و توچکا دوره شوروی گرفته تا اسکندر جدیدتر و پیشرفته‌تر و موشک‌های تهاجمی برد بلند «لورا» ساخت اسرائیل. هواپیماهای بدون سرنشین از طرح‌های روسی، ترکی، اسرائیلی و بومی هر دو مأموریت شناسایی را برای پشتیبانی از استفاده از توپخانه و مأموریت‌های ضربتی انجام دادند. حملات هوایی با هواپیماهای بدون سرنشین (پهپاد) و حملات دیگر، قادر به نابودی واحدهای سنگین زمینی از جمله تانک‌های T-72 و پدافند هوایی پیشرفته S-300 بود. درگیری با این سلاح‌های مختلف، اطلاعات و بینش مهمی در مورد چگونگی به کارگیری جنگ‌های مدرن از طیف رو به رشد موشک‌ها، هواپیماهای بدون سرنشین و توپخانه فراهم می‌کند.

تلفات جنگ ۲۰۲۰ قره‌باغ بین نیروهای مسلح ارمنی و آذربایجانی قومی زیاد بوده است، به طور رسمی صدها و احتمالاً هزاران مورد است. (www.aljazeera.com) با این حال، اشاره شد که طرفین تعداد تلفات خود را نادیده می‌گیرند و در مورد تلفات زخمی‌های دشمن اغراق می‌کنند. تحلیلگران نظامی معتقدند که در حال حاضر نمی‌توان ارزیابی دقیقی از تلفات جنگی طرفین انجام داد. (Retrieved, 2020) به گفته ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه، بیش از ۴۰۰۰ نفر کشته شدند، (Jamnews, 13/11/2020) از هر طرف بیش از ۲۰۰۰ نفر. (Retrieved, 13/11/ 2020)

تعداد کل تلفات غیرنظامی گزارش شده در هر دو طرف حداقل ۱۴۰ نفر است. مناطق غیرنظامی، از جمله شهرهای بزرگ، مورد حمله قرار گرفته‌اند، به ویژه گانجا، باردا و استپاناکرت، بسیاری از ساختمان‌ها و خانه‌ها تخریب شده است. (BBC News, 5/10/2020) طرف ارمنی از کشته شدن ۲۳۱۷ سرباز در طول جنگ خبر داد. (Al Jazeera, 14 Nov. 2020) سن شایع تلفات ارمنی تقریباً ۲۰ سال تخمین زده شده است. (www.aljazeera.com)

در ۲۸ سپتامبر، منابع آذربایجانی گزارش دادند که سرلشکر آراکل مارتیکیان، رئیس اداره اطلاعات ستاد کل نیروهای مسلح ارمنستان، در اثر انفجار در خط تماس کشته شد. تا ۳۰ سپتامبر مقامات آذربایجانی ادعا کردند که بیش از ۷۰۰ نفر از نیروهای ارمنی کشته یا زخمی شده‌اند. (mod.gov.az. 30 Sep. 2020)

منابع ارمنی همچنین از کشته شدن چندین ورزشکار در ارتش خبر دادند: گور سرکیسیان، عضو تیم جوانان جودو ارمنستان، (Sport.news.am, 19 Oct. 2020)، آلبرت دادویان، قهرمان وزنه‌برداری اروپا، (Sport.news.am, 19 Oct. 2020) تاتول هاروتیان، قهرمان ارمنستان در وزنه‌برداری، (Sport.news.am, 19 Oct. 2020) اریک ساریان، بازیکن FC Lokomotiv ایروان، و لیپاریت دشتویان، بازیکن سابق FC Alashkert (British Broadcasting Corporation, 29 Sep. 2020)

در جریان درگیری‌ها، دولت آذربایجان تعداد تلفات نظامی خود را اعلام نکرد. (Artsakh forces use tactical trick..., 5 Oct. 2020) این اولین بار بود که آذربایجان اطلاعاتی در مورد تلفات جنگی ارائه نمی‌دهد، در حالی که در طول جنگ قره‌باغ کوهستانی در سال ۱۹۹۲-۱۹۹۴ و درگیری‌های آوریل ۲۰۱۶، ارتش آذربایجان این اطلاعات را گزارش داد. (JAMnews, 3 Oct. 2020, Retrieved 18 Oct. 2020) در تاریخ ۶ اکتبر، وزارت دفاع جمهوری آذربایجان ادعای وزارت دفاع ارمنستان در مورد ۲۰۰ کشته (Caucasian Knot, 6 Oct. 2020) پس از شکست ادعایی یک واحد آذربایجانی را تکذیب کرد. (Kiselyova, 10 November 2020; 2020) پس از پایان جنگ، رئیس جمهور آذربایجان اظهار داشت که برای خانواده‌های ۱۵۰۰ «شهید» که در جریان درگیری کشته شده‌اند، مسکن تأمین می‌شود. (ru.armeniasputnik.am)

از ۲۸ اکتبر، وب سایت ارمنستان قره‌باغ رکوردز نام و رتبه ۱۱۱۱ نظامی آذربایجانی را ارائه داد که به گفته آنها کشته شدند. تا ۸ نوامبر، طرف ارمنی ادعا کرد که ۷۶۳۰ سرباز آذربایجانی و مزدوران سوریه کشته شده‌اند. (Armenpress, 12 Oct. 2020)

منابع آذربایجانی نیز مشابه طرف ارمنی از فوت ورزشکارانی که در ارتش خدمت

می‌کنند خبر داده اند: عارف قوبی یف، سه بار قهرمان آذربایجان در دوومیدانی (Azerbaijan24. 5 October 2020, Retrieved 21 October 2020) و مختار قاسملی، قهرمان آذربایجان در پرورش اندام. (Azerbaijan24. 23 Oct. 2020) در ۲۲ اکتبر، سرهنگ شکور حمیدوف، قهرمان ملی آذربایجان و جانباز درگیری‌های سال ۲۰۱۶ کشته شد.^۱

در ۲۵ اکتبر، مرگ یک قومیت روسی، دیمتری سلنتسف، گزارش شد. ۲۰ در ۲۷ اکتبر، اولین مصدوم نظامی زن گزارش شد، یک پزشک رزمی که هنگام بردن سربازان زخمی از میدان جنگ جان خود را از دست داد. (Baku Post, 27 October 2020)

مزدوران سوری دیده بان حقوق بشر سوریه از کشته شدن ۲۵۰ جنگنده یا مزدور سوری که برای آذربایجان می‌جنگند خبر داد. (Syrian Observatory for Human Rights, 6 Nov. 2020) در میان کشته شدگان یک فرمانده باسابقه لشکر الحمزه مورد حمایت ترکیه قرار داشت که سیف بالود خبر از مرگ وی داد.

طبق منابع ارمنی، در ۲۷ سپتامبر، دو غیرنظامی در استان مارتونی توسط گلوله‌باران آذربایجان کشته شدند، (PanArmenian.Net) تقریباً دوازده نفر در استپاناکرت زخمی شدند؛ (Archived from the original on 2020-09-29) وزارت دفاع آذربایجان این ادعاها را تکذیب کرد. در ۱۰ اکتبر، رسانه‌های ارمنستان از کشته شدن دو غیرنظامی در هادروت، یک مادر و پسرش با معلولیت خبر دادند، طبق ارمنستان، این قتل توسط نفوذ کنندگان آذربایجان انجام می‌شد. (Azerbaijani subversive group ..., 10 oct. 2020) تا ۴ نوامبر، مقامات ارمنستان گزارش دادند که ۵۴ غیرنظامی ارمنی در جنگ کشته شده‌اند. (at Least 46 civilians dead..., 4 Nov) با این حال، یک پزشک در شهر استپاناکرت گزارش داد که از ۲۵ اکتبر تاکنون ۳۰۰ تا ۴۰۰ غیرنظامی ارمنی در جنگ کشته شده‌اند.^۲

منابع ارمنی همچنین اظهار داشتند که درگیری‌ها تقریباً نیمی از جمعیت قره‌باغ کوهستانی یا تقریباً ۷۰،۰۰۰ نفر را آواره کرده است. (BBC News, 2020-10-10) شش روزنامه نگار زخمی شده‌اند. (www.aljazeera.com, Retrieved 2020-10-15) تیم‌های نجات در محلی که در ۱۷ اکتبر مورد حمله موشکی در گنجه قرار گرفت.

طبق منابع آذربایجانی، ارتش ارمنستان مناطق پرجمعیت و دارای ساختارهای غیرنظامی را

1. Ethnic Russian soldier dies in the battle to liberate Azerbaijani lands from Armenian occupation

2. Ibid.

3. Attack Drones Dominating Tanks as Armenia-Azerbaijan Conflict Showcases the Future of War

هدف قرار داده است. (APA.az., 28 September 2020) [۴۱] در حملات موشکی بالستیک به گنجا در مجموع حداقل ۲۴ نفر کشته شدند. در تاریخ ۳ نوامبر، دادستانی کل آذربایجان اظهار داشت که از آغاز جنگ در ۲۷ سپتامبر، در مجموع ۹۳ غیرنظامی آذربایجانی کشته و ۴۰۷ نفر زخمی شدند. (Lmahamad, 9 Nov. 2020) در ۲۸ اکتبر، بدنبال حملات موشکی باردا که منجر به کشته شدن حدود ۲۶ غیرنظامی شد، تعداد غیرنظامیان آذربایجانی به ۹۱ کشته و با ۳۲۲ زخمی رسید. (AzerNews.az, 2020-10-28)

از دست رفتن تجهیزات

در اول اکتبر، دو روزنامه نگار فرانسوی از لوموند که گزارش دهنده درگیری‌ها در شهر مارتونی بودند، در اثر آتش سوزی آذربایجان زخمی شدند. (The Guardian, 1 Oct.2020) یک هفته بعد، سه روزنامه نگار روسی که در شوش گزارش می‌دهند، در اثر حمله آذربایجان به شدت زخمی شدند. (ArmenPress, 8 Oct. 2020) آرتور مایاکوف، شهروند ۱۳ ساله روسیه، در اثر زخم‌های وارده در حملات موشک‌های بالستیک به گنجا در ۱۷ اکتبر درگذشت. (Turan, 24 October 2020)

از آغاز جنگ در ۲۷ سپتامبر تا ۱۷ اکتبر، وزارت دفاع آذربایجان از انهدام حداکثر ۱۰۰ تانک و دیگر خودروهای زرهی ارمنی، حداکثر ۱۰۰ قبضه توپ، سیستم‌های موشکی پرتاب و خمپاره انداز، تا ۱۵۰ دستگاه خودرو، تا ۶۰ مورد خبر داد. وسایل دفاع هوایی، ۱۱ پست کنترل - فرماندهی و مشاهده - فرماندهی، هشت انبار مهمات و یک سیستم موشکی اس ۳۰۰ [۴۸] در تاریخ ۲۹ سپتامبر آذربایجان به طور جداگانه از انهدام موشک انداز ۲۷BM-Uragan خبر داد. (News.az., 29 Sep. 2020)

در ۲ اکتبر، مرکز تجزیه و تحلیل و ارتباطات اصلاحات اقتصادی آذربایجان زیان ارمنستان را ۱/۲ میلیارد دلار تخمین زد. (apa.az., 2 Oct. 2020)

در تاریخ ۹ اکتبر آذربایجان گزارش داد که از روز گذشته تا آن زمان ۱۳ تانک ارمنستانی تی ۷۲، دو فروند IFV، چهار پرتابگر گراد بی ام ۲۱-۲۱BM Grad، دو قبضه اسلحه خودران ۳S۲ آکاتسیا، سه هویتزر دی ۳۰ و دو سیستم راداری منهدم شد. (Trend News Agency, 11 Oct. 2020) در ۱۱ اکتبر رسانه‌های آذربایجان از انهدام پنج تانک تی ۷۲، شش هویتزر دی ۲۰ و دی ۳۰، پنج کامیون با مهمات، ۱۱ وسیله نقلیه دیگر، سه گراد بی ام ۲۱، پنج فروند هویتزر خودران گوزدیکا ۲ اس ۱ و هشت سیستم دفاع هوایی خبر دادند. در همان روز گزارش شد که یک پهپاد آذربایجانی تی بی ۲ با شلیک موشک MAM-L یک ایستگاه رادار Nebo-M

ارمنستان را منهدم کرد. (Global Defense Corp, 11 Oct. 2020)

در ۱۴ اکتبر رسانه‌های آذربایجان از انهدام پنج تانک نی ۷۲، سه راکت انداز گراد بی ام ۲۱، یک سامانه موشکی Osa ۳۳K۹، یک خودروی بی ام پی-۲، یک توپ دفاع هوایی کا اس-۱۹، دو هویترز دی-۳۰ و چندین خودرو نظامی خبر دادند. (Trend News Agency, 14 Oct. 2020) در همان روز وزارت دفاع آذربایجان ادعا کرد که سه فروند پرتاب موشک بالستیک تاکتیکی Elbrus R-۱۷ را هدف گرفته است که گنجه و مینگه چائور را هدف قرار داده بودند. (Ministry of Defense of Azerbaijan, 14 Oct. 2020)

آذربایجان در ۱۷ اکتبر ادعا کرد که یک هواپیمای سوخو ۲۵-Su، (Ministry of Defense of Azerbaijan, 17 Oct. 2020) هفت تانک تی-۷۲، (Trend, 17 Oct. 2020) یک سامانه موشکی اس-۳۰۰ (Ministry of Defense of Azerbaijan, 17 Oct. 2020) یک سیستم موشکی اس-۱۲۵، [۵۹] دو BM منهدم کرد - ۲۱ راکت انداز گراد، هشت دستگاه هویترز دی-۳۰ و دی-۲۰، ۱۰ و یک کامیون با مهمات و ۷ خودروی نظامی ارمنستان را منهدم کرده است. (Trend, 17 Oct. 2020) آذربایجان در ۱۸ اکتبر از انهدام هواپیمای سوخو ۲۵-Su (News.az, 18 Oct. 2020) و به طور جداگانه سه سامانه موشکی تور ام ۲ کا ام با حمله موشکی دقیق MAM-L خبر داد. (Global Defense Corp, 10 Oct. 2020)

در ۱۹ اکتبر، وزارت دفاع آذربایجان از انهدام دو تانک تی ۷۲، دو پرتابگر BM- Grad، یک فروند هویترز دی-۳۰، یک دستگاه هویترز دی-۲۰ و ۱۱ خودروی نظامی خبر داد. (Ministry of Defense of Azerbaijan, 19 Oct. 2020)

به گزارش آذربایجان، در ۲۰ اکتبر، الهام علی اف رئیس‌جمهور آذربایجان لیستی دقیق از تجهیزات نابود شده و غنیمت گرفته شده ارمنستان منتشر کرد. این تجهیزات منهدم شده شامل ۲۴۱ تانک، ۵۰ فروند IFV، شش هواپیمای بدون سرنشین، سه واحد Tor، یک واحد TOS-۱، چهار سامانه موشکی S-۳۰۰، ۷۰ واحد Grad BM-۲۱، حدود چهار واحد Osa 9K33، ۵ واحد 2K12 Kub، ۵ واحد 2K11 Krug بود، دو واحد اوراگان ب.ام.۲۷، ۱۹۸ کامیون، ۱۷ واحد توپخانه خودران، ۵۳ سلاح ضد تانک، ۱۹۸ تفنگ، ۵۸ خمپاره و هشت واحد جنگ الکترونیکی. غنائم دستگیر شده شامل ۳۹ تانک، ۲۴ فروند IFV، ۱۲ خمپاره، ۲۵ نارنجک انداز و ۱۰۲ وسیله نقلیه باری بود. تانک‌های غنیمت گرفته شده بر علیه خود نیروهای ارمنی مورد استفاده مجدد قرار گرفته‌اند. (Trend News Agency, 2020) گزارش شده است که در ۲۱ اکتبر سه هواپیمای بدون سرنشین ارمنستان توسط نیروهای پدافند

هوایی آذربایجان منهدم شد. (Ministry of Defense of Azerbaijan, 2020) به گفته وزارت دفاع آذربایجان، در ۲۹ اکتبر، دو فروند Su-۲۵ ارمنی دیگر منهدم شد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

این بحران با پیروزی آذربایجان و بازپس‌گیری اراضی اشغالی پیرامون قره‌باغ در ۱۰ فوریه به آتش‌بسی همه‌گیر و قابل پذیرش هر دو طرف با ابتکار روسیه به آرامشی نسبی رسیده است. نکات مهم این رویداد را می‌تواند در موارد زیر خلاصه کرد:

۱. نقش پهبادها: این رویداد نشان دهنده پیروزی تکنولوژی در بکارگیری پهبادهای ترکیه (به نام «بایراکدار» (Bayraktar) ساخت ترکیه با موتور محرکه کانادایی) و پهبادهای اسرائیلی و بکارگیری جنگنده‌های آذربایجان و بطور کلی نیروی هوایی علیه نیروی زمینی بوده است. این نخستین بار است که ترکیه بطور علنی در حمایت تسلیحاتی، فرماندهی و هدایت عملیات شرکت داشته است. جنگ آذربایجان با ارمنستان جنگ قرن ۲۱ (آذربایجان) علیه جنگ قرن ۲۰ (ارمنستان) بود و نشان داد که صحنه عملیاتی جنگها با تغییر ادوات و امکانات و تجهیزات مدرن تغییر خواهد کرد.

۲. حمایت روسیه از آذربایجان: در این رویداد پس از سی سال حمایت علنی روسیه از ارمنستان به عنوان متحد استراتژیک خود در منطقه با وجود انتظار ارمنستان، نه تنها کمکی به ارمنستان ارائه نداد، بلکه از ترکیه و از آذربایجان دفاع کرده است و شاید همان گونه که مخالفان پاشینیان نخست‌وزیر ارمنستان ادعا می‌کنند، حمایت خود را از او به سبب گرایش به غرب قطع کرده است. نکته مهم‌تر اینکه تغییر موضع روسیه نسبت به آذربایجان و ارمنستان آشکار بوده است. ولادیمیر پوتین، رئیس‌جمهور روسیه در روزهای پایانی نبرد و اعلام آتش‌بس اظهار داشته است که روسیه همچنان از ارمنستان متحد خود بر اساس مفاد پیمان امنیت دسته‌جمعی که ارمنستان عضو آن است، از کمکهای نظامی به ارمنستان در صورت تجاوز نظامی بیگانه به مرزهای رسمی آن، وارد اقدام نظامی خواهد شد، ولی در جریانات اخیر آذربایجان به مرزهای رسمی ارمنستان تجاوز نکرده است و عملیات نظامی را علیه ارمنستان در داخل خاک خود انجام داده است. پوتین اعلام کرده است که طبق حقوق بین‌الملل، قره‌باغ همیشه بخشی جدایی‌ناپذیر از آذربایجان بوده است و سازمان پیمان امنیت جمعی نمی‌توانست در این امر مداخله کند زیرا آذربایجان در هیچ مورد به قلمرو ارمنستان تجاوز نکرده است که موجب عکس‌العمل روسیه باشد.

پوتین در پاسخ به سؤال حمایت ترکیه از آذربایجان اظهار داشت که: «خوب چه

می‌توانم بگویم؟ اینها نتایج ژئوپلیتیکی فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی است. آذربایجان یک کشور مستقل است و حق انتخاب یک متحد را دارد. ثانیاً، هیچ کس، حتی ارمنستان، استقلال قره‌باغ را به رسمیت نمی‌شناسد. از دیدگاه حقوق بین‌الملل، آذربایجان مناطقی را که کل جامعه بین‌المللی آنها را خاک آذربایجان می‌داند، پس گرفته است. متهم کردن ترکیه به نقض قوانین بین‌المللی دشوار است».

۳. نقش کم رنگ ایالات متحده و فرانسه به عنوان روسای گروه مینسک: نکته دیگر اینکه آتش‌بس اعلام شده در سال ۱۹۹۴ و نظارت گروه مینسک به ریاست ایالات متحده، فرانسه و روسیه بوده است و در این رویداد روسیه خود رأساً وارد عمل شده و بدون اطلاع ایالات متحده و فرانسه در منطقه اعلام آتش‌بس کرده و موافقتنامه آتش‌بس به امضای طرفین و با میانجیگری خود رسانده است. اگرچه از نظر حقوقی این سند نمی‌تواند بین‌المللی باشد، زیرا که هر نوع معاهده صلح بین طرفین درگیر در جنگ باید از سوی شورای امنیت سازمان ملل باشد. فرانسه به سبب درگیری در مسائل داخلی و ایالات متحده به سبب بحران انتخابات ریاست جمهوری و هر دو درگیر در پاندمی کووید ۱۹ نخواستند و نتوانستند در این امر مخالفت خود را در زمان امضای قرار داد اعلام کنند.

نظیر چنین موضوع در سال ۲۰۰۸ در زمان برگزاری المپیک پکن، روسیه اشغال نظامی اوستیای جنوبی و آبخازیا را انجام داد که در ایالات متحده و روسیه به سبب انتخابات ریاست جمهوری و بحران مالی جهانی، ایالات متحده و اروپا در گیر بودند. در مساله اشغال نظامی شبه جزیره کریمه نیز روسیه خودسرانه و خارج از چارچوب شورای امنیت سازمان ملل عمل کرده و با نقض حاکمیت اوکراین کریمه را به خاک خود ضمیمه کرد.

منابع و مأخذ

- کمک به بازسازی قره‌باغ؛ فرصتی مناسب برای نمایش توان بالای مهندسی ایران، گفت‌وگوی بهرام امیراحمدیان با سایت میزان، ۴ دی ۱۳۹۹
- Alex Gatopoulos, The Nagorno-Karabakh conflict is ushering in a new age of warfare, 11 Oct 2020. Available at: <https://www.aljazeera.com/features/11/10/2020/nagorno-karabakh-conflict-ushering-in-new-age-of-farfare>
- Anyone who doesn't regret the passing of the Soviet Union has no heart. Anyone who wants it restored has no brains. Vladimir Putin. Read more at: https://www.brainyquote.com/quotes/vladimir_putin_131453
- Russia's Design in The Black Sea: Extending the Buffer Zone, June 28, 2017. <https://www.csis.org/analysis/russias-design-black-sea-extending-buffer-zone>
- The Air and Missile War in Nagorno-Karabakh: Lessons for the Future of Strike and Defense, December 8, 2020. Available at: <https://www.csis.org/analysis/air-and-missile-war-nagorno-karabakh-lessons-future-strike-and-defense>
- در باره تلفات و خسارات وارد شده در جنگ، ترجمه از مقاله انگلیسی منتشر شده در ویکی‌پدیای انگلیسی است، منابع زیر مربوط به این مقاله است:
- "New list of Armenian Armed Forces' destroyed equipment revealed". Trend. 17 October 2020. Retrieved 18 October 2020
- Ethnic Russian soldier dies in the battle to liberate Azerbaijani lands from Armenian occupation
- "A large number of forces and equipment of Armenian army destroyed - LIST". Trend News Agency. 11 October 2020. Retrieved 18 October 2020.
- "Armenia–Azerbaijan conflict: Casualties mount in Nagorno-Karabakh battle". British Broadcasting Corporation. 29 September 2020. Archived from the original on 5 October 2020. Retrieved 11 October 2020
- "Armenian Tor-M2KM surface-to-air missile systems were destroyed: Azerbaijani Defense Ministry". Global Defense Corp. 18 October 2020. Retrieved 18 October 2020
- "Artsakh forces use tactical trick, forcing the enemy to flee, leaving 200 dead". 5 October 2020.
- "Artsakh's Defense Army publishes another list of casualties". Armenpress. 12 October 2020. Retrieved 12 October 2020.
- "At least 46 civilians dead, 144 wounded in Artsakh since Azeri attacks began". 4 November 2020. Retrieved 4 November 2020.
- "Azerbaijan says Armenian's Uragan multiple launch rocket system destroyed". News.az. 29 September 2020. Retrieved 18 October 2020.
- "Azerbaijan's military death toll reaches 7,630". armenpress.am. 8 November 2020.

- Retrieved 8 November 2020.
- "Baku refutes report on heavy casualties in Nagorno-Karabakh battles". TASS. 6 October 2020.
  - "Ermənistanın məxsus daha 3 PUA məhv edilib" (in Azerbaijani). Ministry of Defense of Azerbaijan. 21 October 2020. Retrieved 21 October 2020.
  - "In pictures: Fighting rages in Nagorno-Karabakh conflict". BBC News. 2020-10-05. Archived from the original on 2020-10-05. Retrieved 2020-10-05.
  - "Karabakh woman, child killed in Azerbaijan's shelling". PanArmenian.Net. Archived from the original on 2020-10-04. Retrieved 2020-10-11.
  - "Nagorno-Karabakh battles | Fatalities among Turkish-backed Syrian mercenaries jump to 250, and more bodies arrive in Syria". Syrian Observatory for Human Rights. 6 November 2020. Retrieved 6 November 2020.
  - "Nagorno-Karabakh: Armenia and Azerbaijan shaky ceasefire in force". BBC News. 2020-10-10. Archived from the original on 10 October 2020. Retrieved 2020-10-10.
  - "New list of Armenian Armed Forces' destroyed equipment revealed". Trend. 17 October 2020. Retrieved 18 October 2020.
  - "Tanks Ablaze As Azerbaijani Forces Attack Armenian Troops In Disputed Nagorno-Karabakh". Forbes.com. 27 September 2020. Archived from the original on 9 October 2020. Retrieved 11 October 2020.
  - "Up to 700 enemy soldiers were killed". mod.gov.az. 30 September 2020. Retrieved 30 September 2020
  - "Villagers burn houses ahead of Azerbaijan takeover". Al Jazeera. 14 November 2020.
  - "В Арцахе погиб многократный победитель чемпионатов Европы Альберт Дадоян (фото)" (in Russian). Sport.news.am. 19 October 2020. Retrieved 20 October 2020.
  - "Потери с азербайджанской стороны: в Армении обнародовали имена 619 солдат". ru.armeniasputnik.am. Retrieved 2020-10-13. С начала боев, начавшихся 27 сентября, по сей день удалось выявить данные о 619 убитых. (Since the beginning of the fighting, which began on September 27, to this day, it was possible to identify data on 619 killed.) Karabakh Records updated the toll to 1,119 on 28 October 2020. 1 23
  - "Միայն Ստեփանակերտում 10-ից ավելի վիրավոր կա, ներառյալ՝ երեխաներ ու կանայք. Արցախի ՄԻՊ". «Ազատ Եվրոպա/Ազատություն» ռադիոկայան. Archived from the original on 2020-09-29. Retrieved 2020-10-11.
  - "Ոչնչացվել են հակառակորդի 4 ուղղաթիռ, շուրջ 15 ԱԹՍ, 10 տանկ և հետևակի մարտական մեքենա. ԼՂ ՊՆ". «Ազատ Եվրոպա/Ազատություն» ռադիոկայան. Archived from the original on 2020-09-29. Retrieved 2020-10-11.
  - Attack Drones Dominating Tanks as Armenia-Azerbaijan Conflict Showcases the Future of War

- Forestier-Walker, Robin. "Nagorno-Karabakh: New weapons for an old conflict spell danger". www.aljazeera.com. Retrieved 2020-10-15.
- Two French reporters 'injured' amid Armenia–Azerbaijan conflict Archived 2020-10-07 at the Wayback Machine," The Guardian. 1 October 2020.
- Շուշիի Ղազանչեցոց եկեղեցու հրթիռակոծությունից վիրավորված ուսուցիչներին փրկելի վիճակը ծայրահեղ ծանր է Archived 2020-10-11 at the Wayback Machine." ArmenPress. 8 October 2020.
- "Armenian Unified Infocenter: Azerbaijan army has 75 more casualties". News.am. 24 October 2020. Retrieved 25 October 2020.
- "Azerbaijan shoots down another Su-25 aircraft of Armenia". News.az. 18 October 2020. Retrieved 18 October 2020.
- "Düşməmə məxsus Su-25 təyyarəsi məhv edilib" (in Azerbaijani). Ministry of Defense of Azerbaijan. 17 October 2020. Retrieved 18 October 2020.
- "Düşmənin S-300 zenit-raket kompleksinin məhv edilməsi" (in Azerbaijani). Ministry of Defense of Azerbaijan. 17 October 2020. Retrieved 18 October 2020.
- "One more civil person killed as a result of shelling of residential settlements by Armenia". APA.az. 28 September 2020. Retrieved 28 September 2020.
- Ethnic Russian soldier dies in the battle to liberate Azerbaijani lands from Armenian occupation
- "2-ci Qarabağ müharibəsinin ilk qadın şəhidi" (in Azerbaijani). Baku Post. 27 October 2020. Retrieved 27 October 2020.
- "Azerbaijan destroyed Nebo-M radar of Armenia using". Global Defense Corp. 11 October 2020. Retrieved 18 October 2020.
- "Azerbaijani National Hero, Shukur Hamidov's name to be immortalized in Gubadli region". Azerbaijan24. 23 October 2020. Retrieved 23 October 2020
- "Azerbaijani subversive group kills mother and son in Hadrut". 10 October 2020.
- "Azerbaijanis kill civilians in their home in Artsakh amid ceasefire". 10 October 2020
- "Cəbhədə son vəziyyət" (in Azerbaijani). Ministry of Defense of Azerbaijan. 19 October 2020. Retrieved 19 October 2020.
- "Civilian death toll in Armenian attacks reaches 91". AzerNews.az. 2020-10-28. Retrieved 2020-10-29.
- "Military experts from Armenia and Azerbaijan question official casualty figures". JAMnews. 3 October 2020. Retrieved 18 October 2020.
- "Military experts from Armenia and Azerbaijan question official casualty figures". JAMnews. 3 October 2020. Retrieved 18 October 2020.
- "Military losses of Armenia in first 4 days evaluated in amount of USD 1,2 bln". apa.az. 2

- October 2020. Retrieved 2 October 2020.
- "Nagorno-Karabakh conflict: Major cities hit as heavy fighting continues". BBC News. 2020-10-04. Archived from the original on 2020-10-04. Retrieved 2020-10-05.
  - "Russia MFA: Russian reporters wounded in Nagorno-Karabakh conflict zone to be transported to Yerevan". Armenia News. 10 October 2020. Archived from the original on 11 October 2020. Retrieved 11 October 2020
  - "Russia says discussing U.N. presence in Nagorno-Karabakh as its troops deploy". Retrieved 2020-11-13.
  - "Russia says discussing U.N. presence in Nagorno-Karabakh as its troops deploy". Retrieved 2020-11-13.
  - "Russian Citizen Becomes Victim of Shelling of Ganja". Turan. 24 October 2020. Retrieved 24 October 2020.
  - "Şəhid olan Azərbaycan çempionu Muxtar Qasımlı" (in Azerbaijani). Azərbaycan24. 5 October 2020. Retrieved 21 October 2020
  - "Shelling of Azerbaijani frontline villages intensified". Caucasian Knot. 6 October 2020.
  - "The human cost of the Nagorno-Karabakh conflict". www.aljazeera.com. Retrieved 2020-10-15. McKernan, Bethan; Zavallis, Achilleas (2020-10-13). "Trench warfare, drones and cowering civilians: on the ground in Nagorno-Karabakh". The Guardian. ISSN 0261-3077. Retrieved 2020-10-13.
  - "The human cost of the Nagorno-Karabakh conflict". www.aljazeera.com. Retrieved 2020-10-15.
  - "Üçqat ölkə çempionumuz şəhid oldu" (in Azerbaijani). Sportline.az. 30 September 2020. Retrieved 21 October 2020.
  - "Yaşayış məntəqələrimizi hədəfə alan düşmən raketləri bölmələrimizin qabaqlayıcı zərbəsi ilə sıradan çıxarılb" (in Azerbaijani). Ministry of Defense of Azerbaijan. 14 October 2020. Retrieved 14 October 2020.
  - "Young Armenian judoist dies courageously in Artsakh". Sport.news.am. 19 October 2020. Retrieved 20 October 2020.
  - "В Арцахе погиб многократный победитель чемпионатов Европы Альберт Дадоян (фото)" (in Russian). Sport.news.am. 19 October 2020. Retrieved 20 October 2020.
  - "Военная техника ВС Армении, уничтоженная сегодня ночью - СПИСОК" (in Russian). Trend News Agency. 14 October 2020. Retrieved 14 October 2020.
  - "Президент Ильхам Алиев об уничтоженной и взятой в качестве военных трофеев технике ВС Армении" (in Russian). Trend News Agency. 20 October 2020. Retrieved 20 October 2020.
  - "Իրավիճակի ամփոփում ժ. 18՝ 00 դրությամբ. 02.10.2020թ" [Situation summary h. As

- of 18:00. 02.10.2020]. razm.info (in Armenian). 2 October 2020. Archived from the original on 7 October 2020. Retrieved 11 October 2020.
- Archived from the original on 6 October 2020. Retrieved 6 October 2020.
  - Ayya Lmahamad (9 November 2020). "Civilian death toll in Armenian attacks reaches 93". azernews.az
  - Kiselyova, Maria; Antidze, Margarita (10 November 2020). Richardson, Alex (ed.). "Nagorno-Karabakh says its military death toll rises to 1,302". Reuters. Retrieved 10 November 2020
  - "Armenia military top brass hold tactical consultation". 28 September 2020. Archived from the original on 2 October 2020. Retrieved 28 September 2020.

